

MAGAZINE voor
erfgoedliefhebbers

jrg. 23 nr. 1 ~ april 2024

Zeeuws Erfgoed

*Zeeuwse
volkssporten*

*Vondsten uit de
bodem van de
Noordzee*

Jan Rap en zijn maat

 Erfgoed
Zeeland

Zeeuws Erfgoed MAGAZINE voor erfgoedliefhebbers | jrg. 23 nr. 1 ~ april 2024

← FOTO OMSLAG Het oudste bewijs voor het beoefenen van ringrijden stamt uit het eind van de zeventiende eeuw. En deze volkssport is nog altijd springlevend! In wedstrijden en op folkloristische dagen gaat gezelligheid gepaard met bloedserieuze competitie | foto Rianne Lous.

In dit nummer:

3 Voorwoord	24 Het Polderhuis is meer dan een museum
4 Volkssport in Zeeland	27 Verhalen uit het Zeeuws Archief
Reis door de geschiedenis van het toerisme (in Zeeland)
6 Jan Rap en zijn maat	30 In beeld
Veerdam bij Kamperland
8 Grensverhalen 16
Tussen kerkgangers en carnavalsvierders – de Thools-Brabantse grens	32 TH 51 <i>Brave Hendrik</i>
12 Steentijdvondsten uit de Noordzeebodem	34 Waar zitten die Zeeuwse broekeksters?
14 Tien jaar Stichting Feest van Herkenning	36 Kleine cultuurhistorische elementen in het landschap van Zeeland
16 Uit de collectie van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen
Bepokt en onbepokt erfgoed uit Reimerswaal	38 Drieveuren
18 In het kort	39 Colofon
20 Trots op mijn monument
Zoektocht naar het verleden	40 MONUMENTAal

↑ Wonen in een pand dat aan alle kanten historie ademt.

↑ Kleine elementen in het landschap vertellen een groot verhaal.

VOORWOORD

Rogier Havermans
plaatsvervangend directeur
Erfgoed Zeeland

Springlevende tradities

In het vorige nummer maakten we er al melding van: met ingang van dit jaar brengen we ons magazine uit in april en oktober. Dit is de eerste editie van Zeeuws Erfgoed met meer body, meer artikelen over erfgoed en dit alles in de aantrekkelijke vormgeving van ons magazine. Wij zijn er enthousiast over en hopen dat onze lezers dat ook zijn!

In deze editie is weer een diversiteit aan artikelen en onderwerpen te vinden; van vrolijke taferelen bij volkssporten tot wat minder vrolijke taferelen in een artikel over misdaad en straffen in voorbije eeuwen.

Op de omslag is een prachtige actiefoto van een typisch Zeeuwse volkssport te zien: het ringrijden. Vooral op Walcheren wordt deze volkssport nog beoefend en is daar dus springlevend! Het roept bij mij gevoelens van nostalgie op. Ik ben opgegroeid op Walcheren en ging als klein jochie altijd naar het ringrijden kijken. In het dorp waar ik woonde, vond en vindt dit traditioneel plaats op derde pinksterdag.

In 2023 hebben we ons als organisatie weer sterk gemaakt voor het erfgoed in Zeeland. De diversiteit en inhoud van ons werk worden weerspiegeld in ons publieksjaarverslag, dat te vinden is op www.erfgoedzeeland.nl/jaarverslag-2023. Ook dit jaar hopen we deze lijn door te zetten!

Nu het volop voorjaar is kunnen we er weer op uit! In deze editie vindt u hopelijk genoeg inspiratie hiervoor.

Veel leesplezier!

→ De Monumentenwacht van Erfgoed Zeeland voert inspecties uit aan monumenten en beeldbepalende gebouwen.

Volkssport in Zeeland

Carolien Fokke

adviseur erfgoed Erfgoed Zeeland

Sporten houdt je fit, zorgt voor een goede geestelijke gezondheid én maatschappelijke verbinding. Veel volkssporten staan bol van de tradities en gebruiken die een gevoel van identiteit en saamhorigheid geven. Deze immateriële aspecten van ons erfgoed worden geborgd door de vele actieve leden en vrijwilligers van allerlei Zeeuwse volkssportverenigingen.

Krulbollen

Jeu de boules kent iedereen wel van de camping, maar in Zeeuws-Vlaanderen is de volkssport krulbollen misschien nog wel bekender. De spelers rollen platte, ronde schijven naar een staak en wie het dichtstbij ligt, wint. Dat klinkt makkelijk, maar er is één probleem: de schijven zijn niet helemaal gelijk van vorm. De ene kant is meer afgerond dan de andere, waardoor ze met een boog of krul rollen.

De sport heeft een lange geschiedenis die teruggaat tot 1300. Tijdens een opgraving in 1997 in Middelburg werden acht veertiende-eeuwse krulbollen gevonden. Vanaf de negentiende eeuw werd er vooral in Zeeuws-Vlaanderen veel gekruld in clubverband. Er werden bolclubs opgericht in bijvoorbeeld Aardenburg en IJzendijke. Deze verenigingen hadden én hebben een belangrijke

↑ Veertiende-eeuwse krulbollen uit het Zeeuws Archeologisch Depot in Middelburg, gevonden tijdens een opgraving in 1997 in het centrum van Middelburg.

rol op het gebied van sociale cohesie. Bij volkssport gaat het namelijk nooit alleen om de sport zelf, maar ook om de broederschap. Zo zou een van de tien geboden van het krulbollen zijn: 'Boven alles bemin uw bolle, speel niet voor het geld maar voor de lolle.'

Ringrijden

Ook het ringrijden, vooral op Walcheren beoefend, moet natuurlijk genoemd worden. De ringrijder rijdt op een ongezadeld paard over een 36 meter lange baan en probeert een ring aan zijn lans te rijgen. Het paard is vaak prachtig versierd en tijdens speciale evenementen rijdt men in streekdracht. De Vlissingse schrijfster Betje Wolff (1739-1804) schreef al over een wedstrijd in West-Souburg: "Wat een feest verwekt die vreugd!

Wat brengt dit volk bijeen? Kom zie de plechtigheid: hier wordt de ring gereën."

Bij sport zijn er winnaars, verliezers én bijbehorende tradities. Bij het ringrijden jonast men de winnaar – midden op de baan worden de kampioenen drie keer omhoog gegooid. Een ander gebruik is de 'pollepel'. Tegenwoordig een ereprijs, maar vroeger een teken van onkunde, bedoeld voor degene die de hele wedstrijd geen ring had gestoken. Het verwijst naar boerenwerk; met de pollepel roerde men de pap, een klusje voor de minst capabele knecht. Op Zuid-Beveland worden wedstrijden van de Wemeldingse ringrijdersvereniging vaak afgesloten met 'stoeltjesrijden', de stoelendans te paard. Stopt de muziek, dan stijgen de ridders snel af en gaan op een stoel zitten. En er is natuurlijk altijd één stoel te weinig!

In Zeeland zijn diverse verenigingen te vinden die deze volkssporten beoefenen. Neem eens een kijkje op www.krulbolsport.nl, www.ringrijden.nl of op de website van de Bond van Wipschutters www.nbv.nl.

↑ De winnaar van het ringrijden wordt midden op de baan drie keer omhoog gegooid | foto Rianne Lous.

Gaaischieten

Gaaischieten is een traditionele schietsport, wijdverbreid op Zuid-Beveland, Walcheren en in Zeeuws-Vlaanderen. Het ontstond vanuit de middeleeuwse schutterijen, verenigingen van burgers die met handbogen of geweren samen een stad verdedigden en soms schietwedstrijden organiseerden. De schutterijen verdwenen uiteindelijk, maar de schietwedstrijden bleven bestaan.

Tijdens handboogschietwedstrijden schiet men op de liggende of de staande wip. Doel is de gaai (of vogel) te schieten, gemaakt van een blokje met gekleurde pluimen. Deze staan op een *prange*, die op een staak/*stenge* staat. Wie als eerste de hoofdvogel schiet bij de speciale koningswedstrijd wordt 'koning' genoemd. De koningen van verschillende verenigingen strijden vervolgens om de nog begeerlijkere

titel 'keizer'. Volgens de overlevering schoot Jacoba van Beieren, gravin van Holland, Zeeland en Henegouwen, in Goes zelfs eens bij haar eerste poging meteen de gaai! Bijzonder is ook het gaaischieten in Domburg en Westkapelle, waar men tijdens de jaarlijkse kermis met geweren schiet

op houten zeilscheepjes, poppen en figuren van betekenis voor het dorp.

Kortom, in Zeeland is de keuze reuze als het op volkssport aankomt, dus zoek zeker eens een vereniging uit om onderdeel te worden van dit mooie Zeeuwse erfgoed!

Bronnen

Antonisse, Rinus, *Echt Zeeuws?!*, Middelburg 2010.
Gedicht Walcheren door Betje Wolff, op www.zeeuwseankers.nl.
Gabiëlse, W., Het gaaischieten op de Westkappelse kermis. In: *De Wete*, april 1975, blz. 10-15.
Gelder, Bert van, *Geschiedenis van het krulbollen*, op www.zeeuwseankers.nl.
Volkscultuur in Zeeland: voor jong en oud!, Middelburg, onderzoek SCOOP, december 2009.

← Jacoba van Beieren schiet circa 1430 te Goes naar de papegaai, Reinier Vinketes (!), naar Jacobus Buys, 1780-1795 | Rijksmuseum Amsterdam.

Jan Rap en zijn maat

Anne Hobbel

adviseur erfgoed Erfgoed Zeeland

Misdaad is van alle tijden. Toch zijn er grote verschillen te vinden in hoe we hier tegenwoordig mee omgaan en wat daar pak 'm beet tweehonderd jaar geleden onder werd verstaan. Een inkijkje in misdaad en straf in het Zeeland van de achttiende en negentiende eeuw.

↑ Het Gravensteen in Zierikzee | foto Stadhuismuseum Zierikzee.

In die tijd was het de gewoonte om beklagden met naam en toenaam te noemen in een speciale rubriek in de krant, ook als het om een relatief klein vergrijp ging. Zo was in de *Middelburgsche Courant* van 26 juli 1868 te lezen dat Johannes Theunis van der Kuijl, een 41-jarige sloeproer uit Vlissingen, twee mensen had mishandeld. Tegenwoordig is dit, onder andere vanwege privacy-wetgeving, onvoorstelbaar. Dat is natuurlijk niet het enige wat veranderd is in tweehonderd jaar tijd. Zo kreeg Maria Murk in 1859 een geldboete opgelegd vanwege het "uitslaan van vloermat ten alhier, op de openbaar straat, op een ander uur dan van 6 tot 9 uur des morgens". Andere overtredingen die men in die tijd kon begaan, waren bijvoorbeeld "vleesselijke conversatie en overspel gepleegd met seker getrouwd manspersoon", "tusschen des avonds elf ure en des morgens zes ure verblijven in eene tapperij zonder daar in te wonen" of "zingen tusschen zonsonder en opgang langs de straat". Uiteraard waren er ook zaken die nog steeds verboden zijn, zoals "wateren op de openbare straat alhier, anders dan in de daartoe bestemde bakken", oftewel wildplassen, en natuurlijk moord en doodslag.

Zwaar regt of justitie

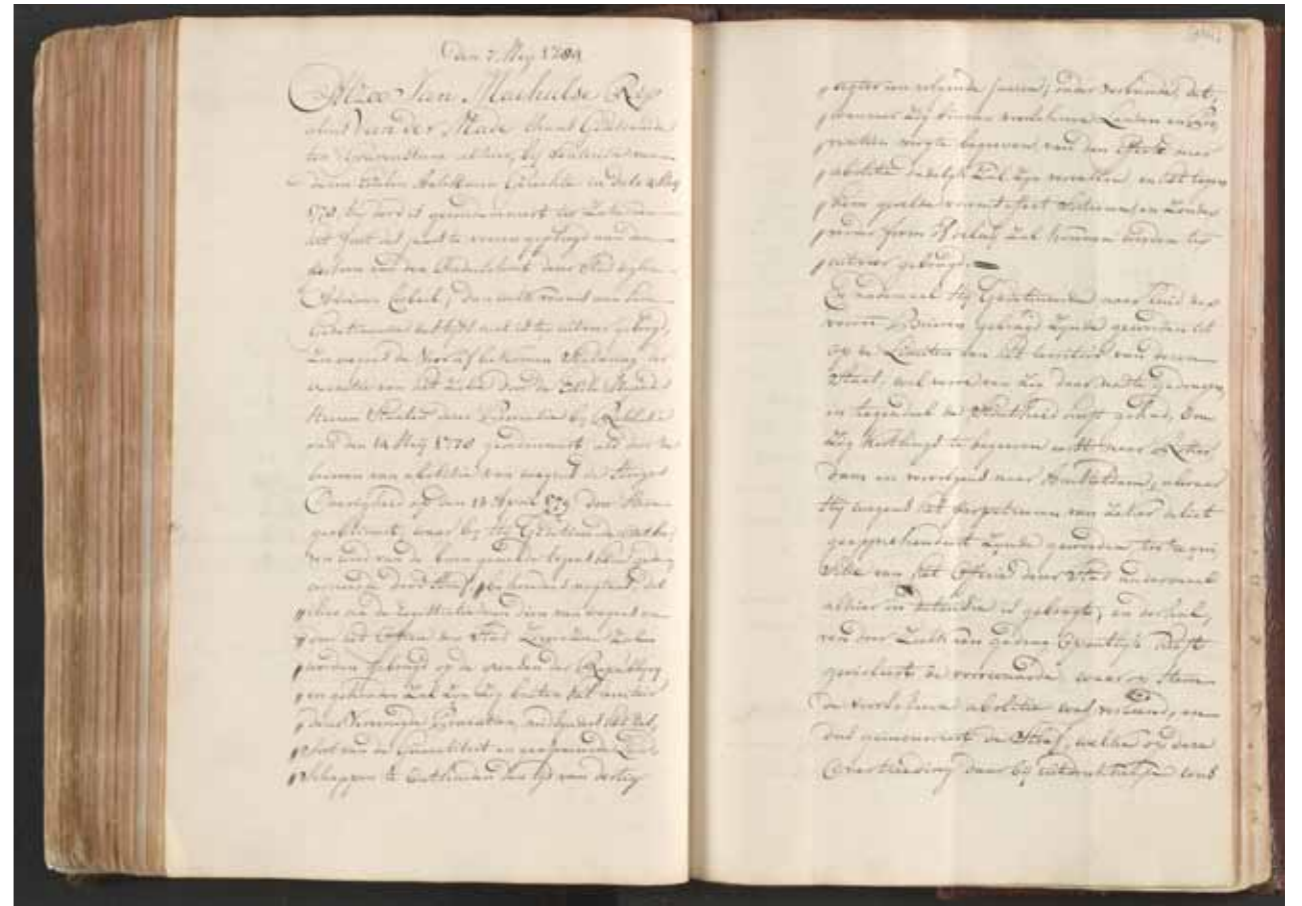
De Zeeuwen van weleer werden berecht in gebouwen die het straatbeeld nu nog steeds sieren. Zo deed het Van de Perrehuis aan het Hofplein in Middelburg tussen 1838 en 1876 dienst als het provinciaal gerechtshof en van 1867 tot 1995 als arrondissementsrechtbank. De

↑ Interieur van het Gravensteen in Zierikzee | foto Stadhuismuseum Zierikzee.

stadhuizen van bijvoorbeeld Veere, Middelburg, Zierikzee, Brouwershaven en Goes hadden een vierschaar, ofwel een rechtbank. De strafmaten varieerden in de negentiende eeuw enorm. Van één dag in het gevang voor kwajongensstreken tot de doodstraf bij een heel ernstig misdrijf.

Rechtszaken hadden in deze tijd vaak een openbaar karakter, zo ook de voltrekking van vonnissen. Dit omdat de straf niet alleen als sanctie voor de misdadiger werd gezien, maar ook als waarschuwing voor het volk. Gelukkig hielden ze wel rekening met de traditionele kledingkeuze van de vrouw: dames die de doodstraf kregen, werden bij voorkeur gewurgd, want bij ophanging zou je onder hun rok kunnen kijken.

Sara Janse Geld(h)of is de laatste vrouw die in Zeeland én heel Nederland ter dood werd gebracht. Zij stond in 1838 in Middelburg terecht "ter zake van den gruwzamen moord, door haar op den 26 Maart dezes jaars, aan het dertienjarig dochtertje van Willem Blok". Na een openbare rechtszaak werd Sara schuldig verklaard aan "moedwilligen en met voorbedachten rade en geleider lage gepleegden doodslag, vergezeld en opgevolgd van diefstal. En diensvolgens veroordeeld tot de doodstraf met den strop, door het verworgen aan eene paal, alsmede in de kosten den processe". Dit alles voor een paar gouden strikken die aan het zilveren hoofdijzer van het jonge slachtoffer zaten.

Jan Rap

En Jan Rap? Hij werd in 1784 in Zierikzee opgesloten in het Gravensteen, en later opgehangen, voor het overtreden van zijn verbanning waartoe hij was veroordeeld na de moord op Adriaan Corbeel in 1778. Let wel, dit was niet dé Jan Rap van

↑ Akte van de veroordeling van Jan Machielse Rap alias van der Made in 1784 | Zeeuws Archief, Rechterlijke, Weeskamer en Notariële Archieven Schouwen-Duiveland, 1498-1811, toegang 5025, inv.nr. 3850.

↓ Detail van affiche uit 1838 | ZB, Beeldbank Zeeland, nr. 12937.

het gezegde 'Jan Rap en zijn maat', dat bestond al veel eerder. Het lijkt er eerder op dat deze Jan Machielse Rap alias van der Made zijn naam juist aan het gezegde te danken heeft, maar een leuk verhaal blijft het wel!

Bronnen

Adriaanse, J., 1751-1759: Orde en veiligheid, op www.historievangoes.nl/18e-eeuw/ 1751-1759/1751-1759-orde-en-veiligheid.
Dekker, J., *Dieven en dienders. Misdaad in Middelburg. Het leven in Middelburg vanaf het midden van de negentiende eeuw*. Vianen 2017.
Sijnke, P., Een moordenaar, een schoentje en de Stadsschuur, in: J.J.B. Kuipers, P. Sijnke (red.), *Die Stadts Nyeuwe Schuere. De Middelburgse Stadsschuur en z'n gebruikers*, Middelburg 2003, blz. 50-53.
Zeeuws Archief Middelburg, Rechterlijke, Weeskamer en Notariële Archieven Schouwen-Duiveland, 1498-1811, toegang 5025, inv.nr. 3850.

Grensverhalen | 16

Tussen kerkgangers en carnavalsvierders – de Thools-Brabantse grens

David Koren

senior beleidsmedewerker cultureel erfgoed Provincie Zuid-Holland

Hoewel Zeeland lange tijd een eilandrijk was, grenst de provincie sinds de negentiende eeuw op land aan de provincie Noord-Brabant. Los van deze tamelijk recente fysieke grens, bestaat er natuurlijk al veel langer een riviergrens. Ook is er een mentale grens tussen het overwegend protestantse Zeeland en het overwegend rooms-katholieke Brabant. De brug bij Tholen vormt daarvan een symbool. Toch is deze grens niet (overal) zo hard als ze lijkt.

De contacten tussen Zeeland en Brabant gingen vroeger vooral over water. Het nabij Poortvliet gelegen gehuchtje Strijenham herinnert in zijn naam aan de Striene, de grensrivier tussen het graafschap Zeeland en het hertogdom Brabant. Door successievelijke inpolderingen is deze grens sinds de dertiende eeuw steeds verder naar het oosten komen te liggen. De laatste eeuwen was de Eendracht de voornaamste grensrivier tussen Zeeland en Brabant. Een eeuwenoud veer verbond beide provincies met elkaar.

Komst van de brug

Al vanaf 1865 werd er gesproken

↑ Het kleine haventje van Strijenham was een schakelpunt in de verbinding met Brabant en is al rond 1310 gesticht | foto David Koren.

↓ De Thoolse brug is de letterlijke en symbolische grens tussen Zeeland en Noord-Brabant | foto David Koren.

over het aanleggen van een fysieke verbinding met Noord-Brabant, maar pas in 1927 werd de eerste steen gelegd. De doorslag gaf een noodlottig ongeluk op 29 december 1925, waarbij een bus de veerpont opreed, door z'n remmen schoot en te water raakte. Zeven passagiers verdronken hierbij. Dit was reden voor de gemeente om door te pakken, daar waar in het verleden het Rijk en de (beide) provincie(s) niet met geld voor een vaste oeververbinding over de brug kwamen. In 1928 werd vervolgens een vaste verbinding geopend voor gewoon verkeer en tramverkeer, die het veer overbodig maakte.

Het verlies van het insulaire karakter was op Tholen wel een gevoelig punt. De toenmalige burgemeester Adrianus Jan van der Hoeven, die in 1924 op 25-jarige leeftijd als jongste burgemeester van Nederland dit ambt aanvaardde, moest net als zijn plaatsgenoten veel weerstand overwinnen. In 1978, bij de vijftigste verjaardag van de brug, zou hij deze weerstand benoemen: "Men had het isolement lief en was bevreesd voor slecht volk, handelsconcurrentie en wereldgelijkvormigheid." Er zouden op de dag van de opening van de brug zelfs mensen uit Tholen zijn vertrokken door deze "koppeling met de Duivel".

Door kanalisatie van de Eendracht, die plaatsvond tussen 1967 en 1976, werd de brug uit 1928 onbruikbaar, want hij was te kort. De rivier werd omgevormd tot het Schelde-Rijnkanaal om de verbinding tussen de havens van Rotterdam en Antwerpen te verbeteren. Hierdoor moest de vaargeul worden uitgediept en verbreed. Daarom werd de oude brug vervangen door de huidige stalen boogbrug, die in 1970 werd geplaatst.

Ook in militaire zin is de Eendracht sinds de Tachtigjarige Oorlog van betekenis. De Eendrachtlinie werd tijdens de Tweede Wereldoorlog weer ingezet als verdediging van Zeeland

toen de Duitsers in de meidagen van 1940 oprukten. Opmerkelijk genoeg is er maar weinig van overgebleven, noch aan de Zeeuwse, noch aan de Brabantse kant. Iets ten oosten van Tholen-stad ligt nog een oud bastion, Slikkenburg, tegenwoordig opgenomen als groene zone in een klein uitbreidingswijkje.

Tram naar Antwerpen

Het betrekkelijke isolement van de provincie Zeeland werd in de negentiende eeuw verbroken met de aanleg van een spoorlijn vanuit Roosendaal naar Vlissingen, die in 1873 zijn eindhalte bereikte. Tegelijkertijd kwam er op verschil-

↑ Oud wachtklokaal van de tramverbinding die Tholen met Noord-Brabant en zelfs met België verbond. Het gebouwtje wordt opgeknapt en wacht een status als gemeentelijk monument | foto David Koren.

lende eilanden tramvervoer tot stand, om de mazen in het (spoor-)net te dichtten. Zeker op Tholen zijn verschillende pogingen gedaan om het eiland beter met de buitenwereld te verbinden. De eerste verbinding kwam in 1882 tot stand tussen Bergen op Zoom en Tholen (via een veerdienst) en deze lijn werd in 1886 al uitgebreid met een lijn naar Antwerpen. Aan de Eendrachtsweg in het centrum van Tholen-stad staat nog een oud ruïneus wachtklokaal van de Stoomtramwegmaatschappij Antwerpen-Bergen op Zoom-Tholen. Toen in 1927 de brug werd aangelegd, kon men eindelijk zonder veer direct naar Bergen en Antwerpen rijden. Twee afvoergoten in het wegdek symboliseren het oude tramtracé in de binnenstad. In 1934 kwam er echter alweer een einde aan deze tramlijn, door toename van de busverbindingen en het automobielgebruik. Sint Philipsland had overigens ook een eigen tramverbinding met Noord-Brabant. Deze liep van het veer bij Anna Jacobapolder tot aan Steenberg. Hiervan zijn nog enkele relictten in het landschap bewaard gebleven.

↓ Op Sint Philipsland zijn nog enkele relictten te vinden van de oude tramverbinding naar Brabant | foto Paul Knops.

Katholieke sporen

Er wordt weleens vergeten dat Tholen tot aan de reformatie een katholiek eiland was. De Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk van Tholen-stad vormt een fraai voorbeeld van de katholieke wortels. Het lijkt er zelfs op dat deze kerk aan het begin van de zestiende eeuw een heus bedevaartsoord werd rond de cultus van het H. Kruis. Dit blijkt uit een opgelegde bedevaart aan een zekere Pieter Hughe Boom, die als vergelding voor zijn weigering om wacht te houden buiten de poorten, werd verordonneerd om voor zonsopgang de stad te verlaten en pas terug te keren nadat hij een bedevaart naar Tholen had gemaakt. Op het altaar van de kapel van het H. Kruis moest hij een kaars offeren. Ook was Tholen de laatste Zeeuwse

↓ De Onze Lieve Vrouwekerk van Tholen-stad is een van de belangrijke middeleeuwse stadskerken van Zeeland | foto David Koren.

stad die bij het uitbreken van de Opstand voor de opstandelingen koos. Hoewel de stad grotendeels katholiek bleef, slaagden enkele calvinisten erin om de kerk in 1577 te bestormen. Hierbij werd mogelijk ook het beeld van het H. Kruis vernield. Kort hierna werd de katholieke eredienst verboden.

↑ De dorpskerk van Scherpenisse met zijn gedrongen toren is een van de meest karakteristieke middeleeuwse dorpskerken van Zeeland | foto Chris06, Wikimedia Commons.

Ook de middeleeuwse kerken van onder meer Scherpenisse en Poortvliet getuigen nog van het

katholieke verleden van het eiland. In deze laatste kerk is nog een kraagsteen aanwezig die voorzien is van figuraal beeldhouwwerk van vóór de Beeldenstorm. Vanaf halverwege de negentiende eeuw mochten er weer katholieke kerken worden gebouwd, hetgeen geschiedde in Oud-Vossemeer in 1841 – met financiële steun van koning Willem II – en in 1900 in Tholen-stad. De meer westelijke dorpen van het eiland, maar ook het eiland Sint Philipsland, zijn hoofdzakelijk reformatorisch van karakter.

↑ Zeldzaam figuraal beeldhouwwerk van vóór de Beeldenstorm in de Sint-Pancratiuskerk van Poortvliet | foto David Koren.

De grens is het meest voelbaar tijdens carnaval, wanneer de mensen in het nabijgelegen Bergen op Zoom, dan Krabbegat geheten, dagenlang feestvieren, terwijl op Tholen de rust bewaard blijft. Alleen Oud-Vossemeer heeft een carnavalsnaam gekregen. Het dorp heet dan Grôot Pesôôt. Opvallend is wel dat de traditionele carnavalsdagen zijn aangepast om het reformatorische volksdeel niet voor het hoofd te stoten. Zo begint het feest op donderdag met een lampionnoptocht en vindt de grote optocht al plaats op zaterdagmiddag, in plaats van de zondag. Desondanks zijn op kleine schaal soms nog spanningen merkbaar tussen de katholieke minderheid en de protestantse meerderheid op het eiland. Zo zette een poging van het Thoolse gemeentebestuur in 1992 om de kermis van Oud-Vossemeer te laten wijken voor een Roosevelt-manifestatie kwaad bloed bij de katholieke minderheid van het dorp. Het leidde ertoe dat het Four Freedoms monument werd vernield. De Rabobank van Scherpenisse haalde in 2009 het nieuws toen bleek dat het daar niet mogelijk was om op

↑ De aanduiding van Oud-Vossemeer in carnavalsstijl | foto David Koren.

zondag te pinnen, want de uitgifte van geld heeft met werk te maken en het besteden ervan zou (eveneens) de zondagsrust kunnen verstoren. Aan de Brabantse kant spelen dit soort overwegingen geen enkele rol en zijn in de dorpen ook meer horecagelegenheden te vinden. Voor de bevindelijk-gereformeerden is dat ongetwijfeld een goede reden om aan deze kant van de oude Eendracht te wonen, in ieder geval op zondag tenminste. En voor de anderen is door de Thoolse brug de Brabantse gezelligheid nabij.

↓ Uitbundig carnaval in Bergen op Zoom | foto Marcel de Jong.

Steentijdvondsten uit de Noordzeebodem

Hans Jongepier

adviseur archeologie Erfgoed Zeeland

In het afgelopen decennium zijn bij Erfgoed Zeeland regelmatig vondstmeldingen binnengekomen van vuurstenen werktuigen en fossiele stukken bot uit de steentijd. Je kunt deze voorwerpen vinden op de stranden langs de Noordzeekust. Ze zijn afkomstig van de Noordzeebodem.

↑ Declan met zijn vondst van het strand bij Vlissingen: een vuistbijl! | foto B.M. Roelse.

↑ Geweibijl uit de nieuwe steentijd, gevonden op het strand bij Domburg.

Aan het eind van de vorige eeuw hebben particulieren belangrijke vondsten uit de Noordzee gedaan, zoals enkele vuistbijlen die Neanderthalers als multifunctioneel werktuig gebruikten en zelfs een schedelfragment van een Neanderthaler. Deze vondsten dateren uit de oude steentijd (circa 300.000-11.000 jaar geleden). Op de stranden bij Cadzand waren al eerder werktuigen uit dezelfde tijd opgeraapt. De laatste jaren is het aantal vondsten echter fors toegenomen.

↑ Vuistbijl uit de oude steentijd, gevonden op het strand tussen Westkapelle en Domburg.

↑ Onderkaak van een grottenleeuw, gevonden op het strand tussen Westkapelle en Domburg.

Zandsuppleties

In veel gevallen zijn de voorwerpen gevonden na een zandsuppletie. Het zand dat daartoe is gewonnen, komt vaak uit de omgeving van het Middeldiep en de Steenbanken, zo'n 15 kilometer uit de Zeeuwse kust. Ook zijn voorwerpen aangetroffen in Yerseke, in schelpenlagen die uit hetzelfde gebied zijn opgezogen.

Na een zandsuppletie in 2015 vonden particulieren op het strand tussen Westkapelle en Domburg onder meer een vuistbijl en meerdere kiezen van wolharige mammoet en wolharige neushoorn. Een bijzondere vondst was een groot stuk van een onderkaak van een grottenleeuw.

Na volgende zandsuppleties in 2016 en 2018 kwamen opnieuw vondstmeldingen bij Erfgoed Zeeland binnen. De voorwerpen van vuursteen en bot waren toen vooral gevonden op de stranden tussen Zoutelande en Vlissingen. Onder de vondsten bevonden zich een vuistbijltje en enkele fraaie schrabbers.

Herkomst

De belangrijkste vraag is nu waar de vondsten precies vandaan komen. Zijn ze opgezogen op een locatie waar ze nog op hun oorspronkelijke plek lagen, of zijn ze in het verleden door stromingen of via rivieren van elders aangevoerd? Gelukkig is uit gegevens van Rijkswaterstaat bekend uit welk zandwingebied de vondsten afkomstig zijn. Vooral het soort afzetting en de diepte ervan zijn voor archeologen van belang. Daaruit blijkt dat veel resten – zeker die uit de oude steentijd – zich op plekken bevonden die op zo'n 25 meter diepte liggen.

In dat gebied bevinden zich een aantal zandruggen, de zogeheten Zeeland Banken. Er leefden groepen Neanderthalers en, vanaf circa 40.000 jaar geleden, 'moderne' mensen die jacht maakten op grote zoogdieren,

↑ Mammoetkies, gevonden op het strand tussen Westkapelle en Domburg.

zoals de wolharige mammoet, de wolharige neushoorn en het reuzenhert. Ook grottenleeuwen en hyena's hadden hier hun jachtgebied. Het landschap bestond in de ijstijd uit een vlakte tussen Engeland en Nederland met daarin enkele rivieren, want de zeespiegel stond destijds soms meer dan 100 meter lager dan tegenwoordig. Afhankelijk van de heersende temperaturen zag het landschap eruit als een steppe, toendra of poolwoestijn. Waar begroeiing aanwezig was, liepen de grazende kuddes en jagers rond.

Vuistbijl

De waarschijnlijk oudste vondst in Zeeland werd overigens niet gedaan in het zand van een zandsuppletie, maar op de slikken bij Serooskerke (Schouwen). Daar vond een particulier een grote vuistbijl, die mogelijk uit de voorlaatste ijstijd dateert. Daarmee zou hij minstens 130.000 jaar oud kunnen zijn. Vermoedelijk is hij opgevoerd uit de Hammen, een diepe geul voor de kust.

Jongere vuursteenfondsten

Daarnaast zijn op de stranden stukken vuursteen gevonden die een stuk jonger zijn en uit de midden steentijd (circa 9000-5000 voor Christus) en nieuwe steentijd (5000-2000 voor Christus) dateren. Die uit de midden steentijd vormen een belangrijke aanwijzing dat de omgeving van de zandwingebieden nog bewoonbaar was tot ongeveer 7000 voor Christus. Rond 3500 voor Christus ontstonden voor de Zeeuwse kust strandwallen. Daar vestigden zich de eerste boeren. Dat verklaart vermoedelijk de vondsten uit de nieuwe steentijd.

Alle bovengenoemde informatie over de Noordzeevondsten en – indien mogelijk – het prehistorische landschap is bijeengebracht dankzij de oplettendheid van burgers. Je zou dit een goed voorbeeld van *citizen science* kunnen noemen. De recente resultaten zijn gepresenteerd op de Zeeuwse Archeologiedag van 9 december 2023.

Tien jaar Stichting Feest van Herkenning

Sylvia van Dam Merrett
Stichting Feest van Herkenning

In 2012 vond een cursus plaats voor de collectiebeheerders van de Zeeuwse musea, waar ik aan meedeed vanuit Museum De Schotse Huizen (thans Museum Veere), samen met vertegenwoordigers van zes andere musea. Het doel van de cursus was om koffers samen te stellen met voorwerpen uit de collecties die herinneringen zouden oproepen bij ouderen met dementie. Twaalf jaar later is de stichting die hieruit ontstond springlevend!

Wie A zegt, moet ook B zeggen. De dag na de cursus hielden de zorginstellingen een open dag. Ik stapte op mijn fiets en meldde me bij Nieuw Sandenburgh in Veere, waar ik een enthousiaste activiteitenbegeleidster ontmoette die dit helemaal zag zitten! We gingen aan de slag in het depot: welk onderwerp zouden we kunnen kiezen, wat voor voorwerpen konden we hierbij gebruiken?

De eerste koffer

In de wetenschap dat deze voorwerpen van hand tot hand zullen gaan, kwijt kunnen raken of kapot kunnen gaan, is het natuurlijk uitgesloten om topstukken uit te lenen. Maar met name de kleine musea hebben veel in hun collectie dat nooit wordt tentoongesteld en juist wel geschikt is voor zo'n project.

Zo kwamen we in Veere op 'Walcherse dracht en leven op de boerderij': een schort, een beukje, een muts, daar heeft het museum voldoende van. Een bakblik bleek hele bijzondere herinneringen op te roepen: in de bodem gestanste initialen gaven aan wie de eigenaar was van het blik, en dus ook van het brood dat de bakker

voor die persoon had gebakken! De voorzitter van de Boerderijstichting hielp om de koffer verder te vullen. Grote voorwerpen zijn lastig om mee te nemen, maar... wat denk je van een kippenringetje?

En zo hadden we binnen de kortste tijd een mooie koffer en meldde zich een vrijwilliger aan die graag met de koffer naar Nieuw Sandenburgh wilde gaan. Dit bleek de gouden greep. Een koffer samenstellen is één ding, maar als je hem alleen maar bij een zorginstelling afgeeft, gebeurt er niets. De activiteitenbegeleiders (soms jonge vrouwen) hebben geen tijd om zich in de koffer te verdiepen en hebben veel voorwerpen zelfs nog nooit gezien!

↑ Hoeden en petten leveren vaak een hoop plezier op.

→ De gereedschapskoffer leidt tot leuke discussies.

Uiteenlopende thema's

Dankzij een sponsor die we op een bijeenkomst tegenkwamen, kregen we de mogelijkheid om het project uit te breiden naar heel Zeeland. Op een oproep tijdens een bijeenkomst van de Vereniging Zeeuwse Musea reageerden dertien musea positief. Er werden de meest uiteenlopende koffers samengesteld, soms heel algemeen, zoals 'School' (Schoolmuseum Terneuzen, De Burghse

KIJK IN HET GASTENBOEK OP DE WEBSITE

www.feestvanherkenning.info/gastenboek

Schoole en de Meestof), soms zeer specifiek: 'Werken aan de dijk' (Het Polderhuis), 'De varkensslacht' (Goemanszorg), et cetera. Er werden ook nieuwe koffers samengesteld met niet-museale voorwerpen, waaronder 'De grote schoonmaak' en 'Maandag wasdag'.

Vrijwilligers gevraagd

Na afloop van het project waren we in het bezit van een enorm aantal koffers (iedere regio heeft zijn eigen koffers) en waren meer dan vijftig enthousiaste vrijwilligers bij het project betrokken. Daarop besloten we in 2014 om door te gaan en een stichting op te richten.

Inmiddels hebben we rond de negentig vrijwilligers, die in totaal tussen zes- en zevenhonderd bijeenkomsten per jaar leiden, met een gemiddelde van acht deelnemers per bijeenkomst. Omdat de vrijwilligers van het eerste uur er langzamerhand mee stoppen (we zijn allemaal twaalf jaar ouder!) en de vraag van de zorginstellingen alleen maar groeit, betekent dit dat we altijd op zoek zijn naar nieuwe vrijwilligers. Als je mensen blij wilt maken, is dit ideaal vrijwilligerswerk. We vragen je om één keer per maand samen met een andere vrijwilliger een bijeenkomst te leiden en dit doe je op de dag die jou uitkomt. Je leidt het gesprek, de koffer doet de rest. En ik kan je garanderen: als je eenmaal bent meegegaan, ben je verkocht!

← Een zak vol zand en schelpen roept herinneringen op aan het strand | foto's Stichting Feest van Herkenning.

Uit de collectie van het
Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen

Bepokt en onbepokt erfgoed uit Reimerswaal

Peter van Druenen
voorzitter Zeeuws Genootschap

In de archeologische collectie van het Zeeuws Genootschap bevinden zich meerdere Jacobakannen, aardewerk dat vanaf de late middeleeuwen werd gemaakt in Siegburg, een stad in de Duitse deelstaat Noordrijn-Westfalen. Een bijzonder exemplaar is de Jacobakan die het Zeeuws Genootschap in 1919 kreeg van Theodora Johanna Elbertha van Aken uit Den Haag, ambtenaar van de burgerlijke stand en tweede secretaresse van het hoofdbestuur van de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht.

Dit exemplaar van de Jacobakan is bijzonder, omdat hij is gevonden in de bodem van het verdronken land van Reimerswaal. De aangehechte pokken en de oesterschelp getuigen daarvan. De kan is geproduceerd in de vijftiende eeuw. Het land van Reimerswaal verdween tijdens de stormvloed in 1530 en 1532 grotendeels in zee. Alleen de gelijknamige stad – in die tijd na Zierikzee en Middelburg de grootste van Zeeland – en de dorpen bleven nog enkele jaren droog. Op de kaart van Jacob van Deventer uit de jaren 1540 is de situatie goed te zien: het oorspronkelijke gebied is nog wel als land weergegeven, maar de combinatie met de golf-streepjes, die ook in de zee en de zeearmen zijn aangebracht, laat zien dat de getijden hun werk deden. Rondom het gebied waren geen dijken getekend, zoals dat bij de andere eilanden wel het geval was.

Naast de Jacobakan bevat de Genootschapscollectie nog enkele tientallen objecten die zijn opgevisst op de plek van het vroegere Reimerswaal, zoals een, net als de Jacobakan, bepokt tuitkannetje en een vogelfluitje dat was versierd met gele en groene slibaarde en in 1848 werd opgevisst door schipper Cornelis Schot. Het heeft de vorm van een menselijk hoofd en werd gevuld met water. Bij complete exemplaren zat aan de achterkant een dun fluitje dat naar binnen doorliep, tot in het water. Wanneer er op werd geblazen, ging het geluid door het water heen en was het gepiep van een vogeltje te horen.

Wilt u meer van onze Reimerswaal-collectie bekijken?
Ga naar www.kzgwonline.nl en zoek op het trefwoord 'Reimerswaal'.

← Reimerswaal, Jacobakan uit de vijftiende eeuw | Erfgoed Zeeland, collectie KZGW, nr. 835-4, www.kzgwonline.nl.

↑ Jacob van Deventer, Kaart van Zeeland uit de jaren 1540 | Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, deel I, nr. 60, www.kzgwonline.nl.

↓ Reimerswaal, vogelfluitje uit de vijftiende eeuw | Zeeuws Museum, collectie KZGW, nr. G3431, www.kzgwonline.nl.

↓ Reimerswaal, tuitkannetje uit de vijftiende eeuw | Zeeuws Museum, collectie KZGW, nr. G3430, www.kzgwonline.nl.

IN HET KORT

CURSUSAANBOD VOOR ZEEUWSE ERFGOEDORGANISATIES 2024

Samen met de Vereniging Zeeuwse Musea organiseert Erfgoed Zeeland diverse cursussen om het kennisniveau van iedereen die in het erfgoedveld bezig is op te krikken.

Je ontmoet er gelijkgestemden uit het erfgoedveld en wisselt ervaringen uit. De trainingen zijn voor zowel beginners als gevorderden en duren een dagdeel tot een hele dag. Cursussen vinden plaats bij Erfgoed Zeeland in Middelburg of ergens op locatie in de provincie. Het tarief bedraagt 20 euro (excl. btw). Kijk eens of er wat voor je bij zit! Ben je bijvoorbeeld op zoek naar nieuwe vrijwilligers, wil je goede teksten leren schrijven, beter voor de collectie zorgen of meer weten over het gebruik van social media? Je gaat gegarandeerd geïnspireerd en gemotiveerd huiswaarts. Aanmelden

kan via het aanmeldformulier op de website van Erfgoed Zeeland. Schrijf je tijdig in, want vol=vol. Het aanbod is financieel mogelijk gemaakt door de Provincie Zeeland.

www.erfgoedzeeland.nl/agenda

HISTORISCHE WANDELING HOF TE ZANDE IN KLOOSTERZANDE

De gemeente Hulst heeft samen met stichting de Kerk in Klooster een historische wandeling samengesteld. Deze wandeling gaat door uithof Hof te Zande en vertelt de geschiedenis van de cisterciënzer monniken die vanaf het begin van de twaalfde eeuw, met goedkeuring van graaf Boudewijn van Vlaanderen, in Oost-Zeeuws-Vlaanderen neerstreken.

De wandeling begint bij de hoofdingang van de Hof te Zandkerk (Zwijgerlaan 2 in Kloosterzande). Vanaf daar gaan wandelaars denkbeeldig op stap met de monniken van weleer en doet abt Bernardus van Clairvaux het woord. De kleine Bernardus-wegwijzerpaaltjes wijzen de weg. Op de route staan zes informatieborden. Via een QR-code is bij elk bord een podcast te beluisteren. Samen vertellen ze het verhaal over de mooie maar ook dramatische gebeurtenissen die hier gedurende

ruim acht eeuwen plaatsvonden. De wandeling duurt ongeveer een uur.

Kijk voor meer informatie op www.stichtingdekerkinklooster.nl

NATIONALE ARCHEOLOGIEDAGEN – SAVE THE DATE

Dit jaar vinden de Nationale Archeologiedagen plaats in het weekend van 14, 15 en 16 juni.

Op deze dagen kan een groot publiek kennismaken met alle aspecten die de Nederlandse archeologie zo leuk maken. De Nationale Archeologiedagen brengen het verleden tot leven, vertellen het verhaal van vroeger en zijn een unieke gelegenheid om eens mee te kijken naar wat er allemaal in de Nederlandse bodem verborgen zit en zat. Dé dagen dus om underground te gaan bij de archeoloog en jouw geschiedenis te ontdekken!

Iedereen die als professional of vrijwilliger bij de Nederlandse archeologie betrokken is, wordt

uitgenodigd om tijdens dat éne weekend de deuren open te zetten en het publiek mee te nemen in de wonderlijke wereld van archeologie.

Kijk op www.archeologiedagen.nl wat er allemaal te doen is in de buurt. Ook in Zeeland stellen organisaties weer een leuk programma samen. Tot dan!

ZOEKTOCHT NAAR ROMEINS ZEELAND GEOPEND

Op woensdag 13 maart opende wethouder Bert Tuk van de Gemeente Veere de zoektocht naar Romeins Zeeland. Dit gebeurde bij strandpost Oranjezon van Stichting Strandexploitatie Veere, naast strandpaviljoen Aloha Beach. Door middel van een informatiebord worden strandbezoekers opgeroepen om interessante vondsten door te geven aan het Meldpunt Erfgoed Zeeland.

Tweeduizend jaar geleden hoorde Zeeland bij het Romeinse Rijk. De kustlijn liep toen anders en waar nu zee is lagen vroeger nederzettingen. Er is weinig van bekend. Maar er spoelen wel geregeld kleine resten aan op het strand. Scherven van aardewerk, stukken van dakpannen en brokstukken bouwsteen. Sommige fragmenten hebben zelfs een

stempel van de Romeinse marine. Daarom wordt gedacht dat ergens aan de kust bij Vrouwenpolder een Romeins vlootstation lag. Samen vertellen de strandvondsten een stukje van het Romeinse verhaal. De hulp van strand(be)zoekers is daarbij onmisbaar. Zij zijn hard nodig om de puzzelstukjes samen te voegen! Het plaatsen van het informatiebord bij Oranjezon is een van de

eerste initiatieven om meer bekendheid te geven aan het project 'Beach Archaeology', een samenwerkingsproject van verschillende belanghebbende organisaties, strandzoekers en vrijwilligers.

www.erfgoedzeeland.nl/strandarcheologie

TROTS OP MIJN MONUMENT

Zoektocht naar het verleden

Elma Berman

medewerker communicatie Erfgoed Zeeland

De Reigerstraat is misschien wel het meest gefotografeerde straatje in Middelburg. In het verlengde daarvan – Koorkerkhof 10 – staat het rijksmonument van Christine en Bram Francke. Sinds december 2019 zijn zij de trotse bewoners van het sfeervolle pand De Kaepstander, aan de voet van de Lange Jan.

Wanneer je het Koorkerkhof oploopt, valt het huis meteen op. Dit komt met name door de frisse rode luiken en voordeur, die het koppel kort na de aanschaf van het pand van grijs naar rood heeft laten schilderen. "Deze kleur rood is dezelfde kleur als die van de Abdij", vertelt Christine.

Authentieke details

Het pand dateert uit de achttiende eeuw en heeft nog veel authentieke details. Een daarvan kun je al meteen aan de buitenkant zien: de takel, die verwijst naar de tijd dat het gebouw diende als pakhuis. Dan wordt ook duidelijk waar de naam van het pand vandaan komt. *Kaepstander* komt van het woord *inkapen*, een oud woord voor 'vracht naar binnenhalen'. Op de zolder is het mechanisme nog te zien. Het is helemaal intact. "Aan de takel hangt nu een wijntonnetje, die vond ik in de kringloop. Ongetwijfeld zullen die er vroeger aangehangen hebben."

Bij binnenkomst springt de originele eikenhouten spiltrap met daarboven de blauw met witte zeventiende-eeuwse wandtegeltjes in het oog. De wandtegeltjes gaan helemaal door tot de eerste verdieping. Op elk tegettje is een spelend kind afgebeeld. Wanneer je goed kijkt, zie je heel veel verschillende spelletjes van vroeger.

Boven laten Christine en Bram de authentieke haard in de woonkamer zien. "Na flink borstelen en schuren kwamen er prachtige oude steentjes tevoorschijn", vertelt Bram enthousiast. In de schouw zelf is een prachtig schilderij verwerkt, dat de twee tijdens de bezichtiging vóór de aankoop van het huis niet hadden gezien. "De vorige

bewoners hadden er een spiegel voor gehangen, maar wij vinden het prachtig!"

Zoektocht

Opvallend is dat alle panden in de straat een luik voor het huis hebben dat toegang geeft tot een kelder onder het pand. *De Kaepstander* heeft dat niet. Christine en Bram

begonnen een zoektocht om te achterhalen of er ooit een luik voor het pand heeft gezeten. Aan de achterzijde is er wel een; een trapje leidt naar een mooie gewelfde kelder met een welput. De kelder, die vermoedelijk uit de veertiende of vijftiende eeuw dateert, loopt tot halverwege het huis. Het stel heeft vanuit deze kelder een aantal boringen laten doen om te achterhalen of er achter

III We willen een stralend huis doorgeven aan de volgende passant

deze kelder nog iets verstopt zit. Ook hebben ze voor het huis een deel van de stoep opengemaakt en ter plekke gegraven om te zien of er een trapje of iets dergelijks tevoorschijn zou komen. Tot nu toe zonder succes.

"Het pand ademt aan alle kanten historie, maar er is helaas weinig over bekend. We komen niet verder dan een aantal krantenknipsels van een antiekhandel en ingenieursbureau." Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog woedde als gevolg van beschietingen een grote brand in de historische binnenstad van Middelburg. Veel panden zijn verwoest en ook is toen veel van het Middelburgse gemeentearchief verloren gegaan. "We weten dat ons huis de brand heeft overleefd, maar we hebben nog geen foto's van ons huis gevonden van voor de oorlog. Wanneer iemand hier wel beelden of informatie van heeft, willen we dat heel graag weten. Alle tips zijn welkom!" geeft Christine aan.

De sprong wagen

Christine en Bram woonden hiervoor in de Middelburgse wijk Dauwendaele en hebben drie kinderen, die inmiddels allemaal elders studeren en wonen. Via een tip van hun dochter hoorden zij dat *De Kaepstander* te koop kwam.

Bram is jarenlang geschiedenisdocent geweest. Na de aankoop van *De Kaepstander* kwam zijn droom uit om gastheer te zijn in zijn eigen B&B. Anderhalf jaar na de aanschaf van het pand heeft hij zijn baan opgezegd om zich volledig te focussen op de B&B met vijf kamers. Zijn passie voor geschiedenis deelt hij graag met de gasten. Christine werkt als interim manager en is daarnaast lid van de raad van toezicht van Erfgoed Zeeland. Deze verdeling bevalt hen goed.

Toen ze het pand kochten, moest er aardig wat aan gedaan worden. "De badkamers zijn vervangen en we hebben toen meteen wat kamers samengevoegd. Ze zijn nu groter en de gasten hoeven geen sanitair met elkaar te delen. Dat zouden wij zelf ook niet fijn vinden", zegt Christine. De B&B hebben ze opnieuw ingericht. Met vondsten overall vandaan, zoals oude kasten en schilderijen, om hun gasten een nostalgische beleving mee te geven. Elke kamer heeft een prachtig uitzicht op Middelburg.

Vrolijk straatje

De Reigerstraat is een druk bezocht straatje. "Als we een euro krijgen voor elke foto die gemaakt wordt van ons huis, dan zouden we heel erg rijk zijn!" Hinder van de toeristen hebben ze niet, want hun privévertrekken zijn op de eerste verdieping. En wanneer ze zin hebben in leuke gesprekken met voorbijgangers, is het bankje buiten voor hun huis de perfecte plek. "Zelfs onze poes Franco krijgt enorm veel aandacht."

← Het takelmechanisme van *De Kaepstander* | foto familie Francke.

↑ Boven de originele eikenhouten spiltrap zijn zeventiende-eeuwse wandtegeltjes met spelende kinderen te zien | portret- en detailfoto Mieke Wijnen Fotografie.

Sinds een jaar of vijf vrolijken de ondernemers uit de Reigerstraat en het Koorkerkhof de straat op. Wat begon als een actie rond een verjaardag van een van de ondernemers is geëindigd in een doorlopende versiering met onder andere paraplu's, bloemen en lampionnen.

Nieuw project

Bij de aanschaf van de woning is een inspectierapport opgemaakt door de Monumentenwacht. De dingen die meteen moesten gebeuren, heeft het echtpaar uit laten voeren. Het volgende project is het renoveren van het dak. Ook het aftoppen van de schoorsteen en het vernieuwen van een dakkapel worden dan meegenomen. Hiervoor moet nog heel wat uitgezocht worden. Christine en Bram vinden het fijn om bij de Monumentenwacht terecht te kunnen voor vragen. De monumentenwachters hebben veel kennis in huis en weten precies waar ze voor bepaalde zaken naartoe moeten.

"Ook op het gebied van verduurzaming willen we graag aan de slag, maar dat is nog best ingewikkeld bij een monument. Het was fijn dat we in november 2023 naar de expositie 'Monumenten verduurzamen' in de Wandelkerk konden." Laatst zijn er twee ramen vervangen. Hierin komt speciaal glas, zodat er geen voorzetrampen meer nodig zijn en er beter geventileerd kan worden. "We doen alles stap voor stap, want het kost een hoop!"

Het Polderhuis is meer dan een museum

Een plek waar je vrienden maakt en je thuis voelt

Janneke de Wit

adviseur erfgoed Erfgoed Zeeland

Het Polderhuis in Westkapelle is een bijzondere erfgoedorganisatie. Het exploiteert niet alleen een museum, maar ook twee vuurtorens. Al jaren trekt het Polderhuis ongekend veel bezoekers en schaarst het zich bij de musea met de hoogste aantallen vrijwilligers in Zeeland. Wat maakt dat zij in Westkapelle zo veel impact hebben? Dat zochten we uit en gingen in gesprek met voorzitter Jan van Beekhuizen en zijn zoon Ivo, die de bedrijfsleider is.

"Het is eigenlijk een hele simpele formule", zegt Jan. "Al voor de opening van Het Polderhuis in 2004 hebben we interactie met de bevolking gezocht en draagvlak voor ons museum gecreëerd. Vanaf dag één was het idee: we doen het helemaal zelf, zonder exploitatiesubsidie, óf we doen het niet. Die mentaliteit zit in ons DNA. De mensen in het dorp staan achter ons. De vrijwilligers staan op één en zijn de basis van onze organisatie. Ook in de keuzes die wij maken, staan zij bovenaan. Het bedrijfsmatige komt daarna en houdt ons in balans."

De gemeenschapszin en saamhorigheid in Westkapelle zijn ontzettend

groot, merkt ook Ivo. "De lijntjes zijn kort en iedereen kent iedereen", geeft de bedrijfsleider aan. "Onze vrijwilligers komen hier graag. We geven hen aandacht, waardering en vieren samen onze successen. We creëren een sociale kring met interactie waar je deel van uit wilt maken. Wij zijn een ontmoetingsplek voor mensen. Elke vrijwilliger zit hier met een warm hart. En die warmte en gezelligheid stralen ze ook uit."

Geef vrijwilligers de ruimte

Het Polderhuis heeft 160 vrijwilligers. "Die doen hier wat ze leuk vinden", vervolgt Ivo. "Sommigen komen één uur in het jaar, anderen komen veertig uur in de week. Niks moet, alles mag. De meesten komen uit Westkapelle zelf, maar we hebben ook een torenwachter uit Goes en iemand uit Duitsland. We geven ze de ruimte om met ideeën te komen en die ook zelf uit te voeren. Dat motiveert. Activiteiten die uit de groep zelf komen, gaan vanzelf lopen."

"Bij ons is iedereen gelijk", vult Jan aan. Volgens hem is het museum niet van het bestuur, maar van de vrijwilligers. "Wij zetten mensen in hun kracht en geven ze echt de ruimte. Er zijn weleens evenementen waarvan ik

→ Vanaf de vuurtoren aan de Zuidstraat in Westkapelle heb je een prachtig uitzicht over de Noordzee en Walcheren | foto collectie Polderhuis.

denk: zou dat wel wat zijn? Maar soms heb ik het mis en groeit een activiteit uit tot iets heel groots en dan zeggen ze: zie je wel! Dus oordeel niet en laat het gewoon gebeuren, dan ontstaan de mooiste dingen. Op verjaardagen vertellen ze met trots wat ze doen bij Het Polderhuis en dan groeit het. Dat gevoel van 'Het Polderhuis is van ons allemaal' is heel bijzonder."

→ Voorzitter Jan (links) en bedrijfsleider Ivo van Beekhuizen (rechts) bij de Sherman-tank in Westkapelle.

Ivo: "Onze kracht zit ook in de professionalisering achter de schermen, op bestuurs- en managementniveau." Jan: "We zijn zowel een vrijwilligersorganisatie als een bedrijf. We verwerven onze eigen inkomsten, zijn daardoor van niemand afhankelijk, maar moeten wel omzet maken om overeind te blijven. Dat zorgt voor een hele dynamische club met allerlei plannen. Door de groei die we doorgemaakt hebben, zullen we de ontmoetingsruimte moeten vergroten om te kunnen blijven voldoen aan de sociaal-maatschappelijke vraag. Activiteiten zoals het mannenontbijt, het repaircafé en de zangavonden groeien als een gek. Wij kijken altijd naar voren, naar de dag van morgen, want daar krijg je energie en kracht van."

Ivo ziet Het Polderhuis als een soort netwerkorganisatie. "We hebben overal contacten en het maatschappelijke dat wij doen valt veel mensen op", vertelt hij. "Clubs komen heel vaak uit zichzelf naar ons toe om iets samen met ons te

organiseren. Daar werken we dan graag aan mee. We doen graag iets voor een ander en daar plukken wij dan ook weer de vruchten van. Zo vult de agenda zich ook vanzelf met steeds meer activiteiten. In de vakantieperiodes zijn die meer gericht

op de toerist en in de andere weken vooral op de inwoners."

Jan was al voorzitter toen Ivo in 2006 ook bij Het Polderhuis kwam. Hij heeft daar geen bemoeienis mee gehad. "Mijn eigen zoon aannemen wilde ik eigenlijk helemaal niet", geeft hij aan. "Ik vond dat dat niet kon en dat je daar zuiver in moet zijn. Ada van Hoof, mede-oprichtster van Het Polderhuis, heeft dat helemaal buiten mij om gedaan. Als je zuiver en transparant bent aan de bovenkant, dan wordt dat ook niet ter discussie gesteld. En zo functioneren we hier ook."

In balans

"Doordat onze vrijwilligers op één staan en het draagvlak voor het museum heel groot is, hoeven wij niet aan vrijwilligerswerving te doen", gaat Jan verder. "Mensen vinden het fijn bij ons en blijven lang. We zijn ook zuinig op ze. De openstelling van de vuurtorens gaan we alleen verruimen als we daar voldoende bezetting voor hebben. Bedrijfsmatig zou je zeggen: we gaan meer open, want dan komt er meer geld binnen en dat geld hebben we nodig om te overleven. Maar als je er te veel druk op zet, verlies je mensen."

"Het moet in balans zijn", vindt ook Ivo. "Zo zijn we bijvoorbeeld gestopt met het ontvangen van mensen die met cruiseboten Zeeland aandoen.

Zakelijk gezien was dat een heel goede deal, maar uiteindelijk zijn je vrijwilligers die opgetrommeld zijn de dupe, want die vinden er niets aan. Ze zetten zich liever in voor twee geïnteresseerde bezoekers dan zestig ongeïnteresseerde. Dus daar stoppen we dan mee."

↑ In de vuurtoren op de zeedijk in Westkapelle is vaak een expositie te zien | foto Bianca Minderhoud.

Benieuwd wat er zoal door het Polderhuis georganiseerd wordt? Bekijk het op: www.polderhuiswestkapelle.nl.

↑ Tijdens het repaircafé zitten vrijwilligers klaar om elektrische apparaten een tweede leven te geven | foto Bianca Minderhoud.

↑ De handwerkgroep komt regelmatig bij elkaar in het museumcafé | foto Bianca Minderhoud.

Verhalen uit het Zeeuws Archief

Reis door de geschiedenis van het toerisme (in Zeeland)

Carolien van de Kreeke
medewerker communicatie Zeeuws Archief

Het toeristenseizoen is weer begonnen. Zeeland en toerisme zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Al sinds het einde van de negentiende eeuw komen mensen van buiten Zeeland naar onze provincie om te genieten van het landschap en de steden en dorpen. Vooral de kust, met strand en zee, heeft een grote aantrekkingskracht. Vanaf het midden van de twintigste eeuw – toen het autobezit, het aantal vakantiedagen en de welvaart toenamen – is het toerisme in Zeeland enorm gaan groeien.

↑ Het eerste badhuis van Zeeland werd gebouwd in Domburg in 1837. In 1891 werd het afgebroken om plaats te maken voor het huidige Badpaviljoen. Het Badpaviljoen te Domburg, circa 1885 | Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, deel II, nr. 2399-1.

Zeebad

Het nemen van een duik in de zee is tegenwoordig jaarrond een populaire bezigheid. Al heel vroeg was het nemen van een 'zeebad' een reden om Zeeland te bezoeken, de badcultuur dateert al van de jaren twintig van de negentiende eeuw. Het zeebad werd in Nederland geïntroduceerd door de Fransen in de Napoleontische tijd. Scheveningen werd in 1818 de eerste Nederlandse badplaats. Het was vooral aan de Duitse kuurgasten te danken dat het initiatief slaagde. In Zeeland kreeg Domburg als eerste in 1834 een badinrichting. In 1837 werd op de plek van het huidige Badpaviljoen het allereerste badhuis gebouwd.

↑ Het gezin van Jan Sinke en Jozina Poelman uit Domburg werkte in de zomermaanden als badpersoneel | Zeeuws Archief, Zelandia Illustrata, deel II, nr. 2351-22.

Er kwam heel wat kijken bij het nemen van een bad in zee. Kenmerkend voor de badcultuur in de negentiende eeuw is de badkoets. De badgast krom op het strand in de cabine, waarna deze in het water werd geduwd. De oudere en grotere modellen werden door een paard getrokken.

Eenmaal in het water daalde de badgast, inmiddels gekleed in badkostuum, het trapje af in zee. Oorspronkelijk werd er naakt gebaad. Een scherm aan de badkoets bood dan bescherming tegen nieuwsgierige blikken. Later werd het strand ingedeeld in aparte vakken voor dames en heren. Een badman, badknecht of badvrouw zag erop toe dat de badgast, die vaak niet kon zwemmen, niet verdronk. Want veiligheid was een belangrijk aspect; elke badplaats adverteerde met de veiligheid van zijn stranden.

Gezondheid

Aanvankelijk bezocht men een badplaats om gezondheidsredenen. Het liefst moest er zo vroeg mogelijk worden gebaad, om zes uur 's ochtends. Des te krachtiger de golfslag des te werkzamer zou het bad zijn. Het zeewater zelf werd ook als gezond ervaren; het werd gedronken en aanbevolen als purgeermiddel voor veelvraten.

Strengere regels

Het nemen van een zeebad bleef lange tijd onderworpen aan strenge regels. Bij de Domburgsche Zeebadinrichting, die de stranden exploiteerde, kostte een zeebad vlak na de Eerste Wereldoorlog 50 cent. Bij de prijs was het gebruik van een handdoek en een badkostuum inbegrepen. De maximum tijd voor het nemen van een bad bedroeg 45 minuten, inclusief het omkleden. Duurde het bad langer, dan diende de badgast een tweede kaartje te kopen. Tijdens de badtijd kon een stoel worden gehuurd voor 15 cent.

Dagjesmensen

Naast de gasten die een zeebad namen, kwamen er vanaf eind negentiende eeuw ook 'plezierreizigers' naar Zeeland. Dit kwam mede door de toegenomen mobiliteit en gunstige verbindingen. Dagjestoeristen verbleven, anders dan badgasten, slechts enkele uren op bijvoorbeeld Walcheren.

Het woord 'plezier' werd veel gebruikt aan het eind van de negentiende eeuw. Het benadrukte dat een onderwerp of activiteit 'voor het plezier' en niet voor het werk was. De plezierreiziger reisde puur voor zijn genoegen en maakte een plezierreis met bijvoorbeeld een plezierboot of een pleziertrein.

Plezierreizigers of dagjestoeristen bezochten Walcheren doorgaans op zondag, de enige dag waarop men niet hoefde te werken. Spoorwegmaatschappijen, zoals de Belgische spoorwegmaatschappij Mechelen-Terneuzen, boden vanaf eind negentiende eeuw op zondag kaarten aan tegen gereduceerd tarief, zoals een dagkaart, inclusief een paardentram, van de trein naar de haven in Terneuzen en een bootdienst over de Westerschelde naar Vlissingen.

Vereniging voor vreemdelingenverkeer

De komst van de trein, op Walcheren in 1872, betekende een belangrijke impuls voor het plaatselijke vreemdelingenverkeer, evenals de stoomtram van Middelburg naar Vlissingen in 1881 en naar Domburg in 1906. Om bezoek aan Zeeland zoveel mogelijk te stimuleren, werd in 1892 de 'Vereeniging tot Bevordering

→ De met goudkleur gedrukte reclameplaat, uitgebracht in 1892 | Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, deel III, nr. 1071.

← Badpersoneel op het strand te Domburg, circa 1905 | Zeeuws Archief, Verzameling Beeld en Geluid, nr. 341-1115.

← Foto bladzijde 28, onder: Gezicht op duin en strand met Strandhotel | foto S.R. Elzinga, Domburg, 1902. Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, deel II, nr. 2402.

↓ Een poserend gezelschap dames, met een hond op de tafel, voor het badhuis in de duinen bij Cadzand, circa 1905 | Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, Prentbriefkaarten, nr. 8310.

van het Vreemdelingenverkeer in Walcheren te Middelburg' opgericht. Ook in Vlissingen was vanaf 1892 een dergelijke vereniging actief en in Zierikzee vanaf 1896. In 1935 volgde de oprichting van de 'Provinciale Zeeuwse Vereniging voor Vreemdelingenverkeer'.

De vereniging in Middelburg bracht nog in het jaar van oprichting, 1892, de *Gids door Walcheren* uit. Deze eerste echte toeristische gids voor Walcheren bevatte allerhande praktische informatie over vervoer naar en op het eiland, en adressen voor verblijf en bezienswaardigheden in Middelburg, Vlissingen, Veere en Domburg. Al snel verscheen de gids ook in het Frans en het Engels.

De vereniging gaf vanaf haar oprichting flyers, folders en affiches uit. Daarnaast ondersteunde zij financieel verenigingen die evenementen organiseerden. Ook werkte zij mee aan artikelen en gaf zij hulp en voorlichting aan vreemdelingen (driehonderd personen in 1893).

Archieven VVV

Het geven van inlichtingen en verspreiden van promotie-materiaal was aanvankelijk de belangrijkste activiteit. Later breidden de werkzaamheden zich uit naar bijvoorbeeld het ontwikkelen van toeristische commerciële activiteiten en het in stand houden van een bemiddelings- en vakantieboekingscentrale.

De VVV Middelburg fuseerde in de jaren negentig van de twintigste eeuw met de ANWB, maar overleefde in 1999 de landelijke schaalvergroting van VVV's niet. De provinciale VVV veranderde in 1996 in Bureau voor Toerisme Zeeland (BTZ), dat in 2006 werd opgeheven. Het archief van de VVV Zeeland is ondergebracht en in te zien bij het Zeeuws Archief, evenals de archieven van de VVV's van Middelburg, Renesse, Brouwershaven, Haamstede-Burgh, Zierikzee en Vlissingen.

Meer verhalen over het toerisme op Walcheren vind je op www.zeeuwsarchief.nl/zeeuwse-verhalen/toerisme-op-walcheren.

In de beeldbank van het Zeeuws Archief zijn veel afbeeldingen te vinden over het onderwerp 'toerisme'.

IN BEELD

Veerdam bij Kamperland

Al in de middeleeuwen was er een veerverbinding tussen Kamperland en Veere. De huidige L-vormige dam aan de Noord-Bevelandse kant werd midden negentiende eeuw gebouwd en in 1926 verhoogd en van een houten steiger voorzien. Veerdam en steiger zijn een rijksmonument. Het is nog steeds mogelijk om in de zomermaanden gebruik te maken van de veerpont (www.rondje-pontje.nl).

Lees meer over de veerdam op www.zeeuwseankers.nl/veerdam-in-kamperland.

foto **Jeroen Hofman**
www.jeroenhofman.com

 @jeroenhofman

TH 51 *Brave Hendrik*

Peter Stok en Daniël Schot
communicatie Stichting Historische
Scheepswerf C.A. Meerman

Na de tewaterlating van de Atalante en Mjojo leek het erop dat de historische scheepswerf C.A. Meerman in Arnemuiden het moest doen zonder toonaangevende activiteiten. Met enkele schepen in het water, het Seepaerdje, dat herdoopt zou worden, de restauratie van de peilboot Orisande, en een groep enthousiaste vrijwilligers die geen 25 meer zijn, zou de werf enkel nog een maritiem museum zijn, zoals zovele.

Vanuit het bestuur werd een poging gedaan om via verschillende samenwerkingsverbanden een langdurig project binnen te halen, maar helaas zonder resultaat. Tot

daar, via via, het aanbod werd gedaan door een eigenaresse van een houten lemsteraak uit Enkhuizen, de *Brave Hendrik*. Het schip verkeerde in een niet duidelijk te achterhalen staat, maar was in ieder geval niet meer zo waterdicht dat het in het water kon blijven liggen. De bestuursleden van de werf, voorzitter Adri Verras en werfbaas Cees Droste, hebben contact gelegd met de eigenaresse en zijn ingegaan op het aanbod om te kijken of het schip geschikt zou zijn als project voor de werf.

Bijzonder transport

Al snel bleek dat het zeker de moeite waard was. Niet alleen zagen Cees en Adri potentie in een langdurig restauratieproject, dat voor de bezoekers zichtbaar zou zijn, ook heeft het schip een lange, bekende historie en is het een van de laatste drie nog varende houten lemsteraken.

Terug in Arnemuiden werd na snel beraad de knoop doorgehakt om het schip deze kant op te laten komen. Maar dat was makkelijker gezegd dan gedaan. De eigenaresse kwam sneller dan gedacht met de juiste vergunningen voor bijzonder transport, waardoor het terrein en het plein voor de werf op stel en sprong gereed moesten zijn.

Op 12 december, net na de lunch, kwam de dieplader in Arnemuiden aan, waarbij hij rakelings tussen de geparkeerde auto's kon manoeuvreren en het schip keurig op het werfterrein kon plaatsen.

Band met Arnemuiden

De TH 51 is rond 1900 gebouwd als vissersaak. Na ruim vijftig jaar is hij in 1948 uit de visserij gehaald en daarna, volgens de geschriften, in Arnemuiden omgebouwd tot plezierjacht. Dit was een extra stimulans voor de historische scheepswerf om dit project deze kant op te halen. Naast de daadwerkelijke restauratie wordt gepoogd om nog meer te weten te komen over de historie van het schip en te achterhalen wat de specificaties waren van de verbouw die waarschijnlijk in Arnemuiden heeft plaatsgevonden.

Aanpak

De vaste bezoekers van de werf hebben de *Atalante* zien staan onder een kolossale tent. Het gebruiksgemak van deze tent was

← TH 51 komt aan in Arnemuiden | foto archief P. Stok.

↑ TH 51 geplaatst op scheepswerf C.A. Meerman | foto archief P. Stok.

onovertroffen en het bestuur is daarom overgegaan tot definitieve overname ervan. De enorme constructie is opnieuw opgezet, zodat de TH 51 voor geruime tijd droog kan worden aangepakt.

Zodra het schip volledig is ontmanteld en alle attributen zorgvuldig zijn opgeslagen, zal Cees Droste een grondige expertise loslaten op het schip en een restauratieplan schrijven. Zo kan niet alleen in beeld worden gebracht wat cruciaal is om aan te pakken, maar ook hoeveel vrijwillige mankracht nodig is om dit in de komende jaren een aantrekkelijk en goedlopend project te laten zijn.

Op het eerste gezicht lijkt het aannemelijk dat het gehele boeisel en berghout vervangen zal worden. Hieruit moet blijken hoeveel van de bestaande spanten in redelijke tot goede conditie verkeren. Onder het berghout, voornamelijk onder water, lijken de gangen in goede conditie te zijn. Op sommige overgangen lijken in het verleden al eens reparaties te hebben plaatsgevonden. De

hoeveelheid beschikbare mankracht, continuïteit van onze vrijwilligers en de noodzakelijke financiële support zullen uitwijzen op welke termijn de *Brave Hendrik* weer te water wordt gelaten. Het enthousiasme van iedereen op en rond de werf is in ieder geval sterk aanwezig, we hopen

dat we met de instandhouding van de TH 51 ook het historische belang van het maritiem erfgoed kunnen blijven uitdragen.

← TH 51 in september 2017 | foto archief Stichting Stamboek Ronde en Platbodemjachten.

Waar zitten die Zeeuwse broekeksters?

Veronique De Tier (taalkundige bij het Instituut voor de Nederlandse Taal) en **Palmyra De Nil** (student Taalkunde)

Vorig jaar heeft het Instituut voor de Nederlandse Taal (INT) onderzocht hoe het *Woordenboek der Zeeuwse Dialecten* een volwaardig onderdeel kan worden van de *Database voor de Zuidelijk-Nederlandse Dialecten*, ook bekend als de *DSDD (Database of the Southern Dutch Dialect)*. In die database zijn de thematisch geordende woordenboeken van de Vlaamse, Brabantse en Limburgse dialecten opgenomen. Maar het Zeeuwse stukje ontbreekt nog. Tijd dus om het *Woordenboek der Zeeuwse Dialecten (WZD)* eraan toe te voegen.

ABC

Eind 2023 is een testfase afgerond, waarbij voor een vijftigtal begrippen de WZD-gegevens zijn bewerkt voor integratie. Een van die begrippen is de (Vlaamse) gaai, de luidruchtige rossige vogel met een grijze gestreepte kuif, witte stuit en zwarte staart. In het Zeeuws bestaan er verschillende dialectwoorden voor, die nu in de database zijn opgenomen met locatiegegevens. Op basis hiervan kan een dialectkaart worden getekend om de gegevens te visualiseren. Waar komen de diverse dialectnamen voor in Zeeland? Een eerste greep uit de uitgebreide database.

Ekster of niet?

In het Zeeuws en het aangrenzende Noord-Brabant wordt de gaai vrij vaak *broekekster* genoemd. Het benoemingsmotief zou in de roep van de vogel te

← Vlaamse gaai | foto Erhan Çoban (Unsplash).

vinden zijn. Zowel de ekster als de gaai hebben een luide, schreeuwende roep. *Broek* heeft een iets minder duidelijke oorsprong. *Broek* verwijst naar 'moerassig land', maar de gaai leeft in loofbossen. Of is *broek* afgeleid van het Keltische *brek*, wat 'bont' betekent? Een verwijzing naar de bonte kleuren van de gaai? De breuk van een boomstam is ook een *broek*. Dan is het een verwijzing naar de woonplaats, de plek waar de vogel zijn nest maakt. Dat ook de dialectgebruiker het niet zo goed meer weet, blijkt uit versprekingen als *broed-* en *broei-ekster* in Midden-Zeeland.

De luidruchtige Johannes en Wouter

De vergelijking met de ekster is minder duidelijk in *broekhannek* (op de noordelijke Zeeuwse eilanden) en *hannewuiten* (Oost-Zeeuws-Vlaanderen). *Hannek* en *hanne* zijn Brabantse eksterbenamingen, vlevormen van de eigenaam Johannes met de achtervoegsels *-ek* en *-en*. Dat achtervoegsel herken je ook in *hannewuiten*, dat twee eigennamen combineert. *Wuiten* is namelijk afgeleid van Wouter. Datzelfde geldt voor *weiting*.

De vlamme Gaius

In Zeeuws-Vlaanderen heet de vogel *Vlaamse gaai*. *Gaai* is wellicht een klanknabootsend woord. De Latijnse naam *garrulus* is afgeleid van een werkwoord dat 'lawaaï maken' betekent. Anderen vermoeden dat het een afleiding is van de Latijnse naam *Gaius*, een persoonsnaam dus, zoals *wuiten* en *hannen*. De toevoeging *Vlaams* verwijst niet naar Vlaanderen. Het is ongetwijfeld een foute interpretatie van het Franse *gai flammant*, waarin *flammant* verwijst naar de vlamme kleuren van de gaai. Sommigen beweren echter dat de gaai geassocieerd werd met luidruchtige Vlamingen!

Salomon en Marcolphus

In Zeeuws-Vlaanderen heet de gaai ook wel *meerkol*. Dat lijkt op het Brabantse *markolf*. Het woord gaat net als *hannen* en *wuiten* terug op een eigenaam, namelijk de Germaanse naam *Mark-Wolf*. *Wolf* herken je bijvoorbeeld in *Beowulf* of *Wolfgang*. *Mark* kan 'grens, grensland' betekenen. Misschien verwijst het naar de woonplaats, de bosrand waar de gaai woont. De naam is ontleend aan de spotter, de praatjesmakende figuur *Markolf* uit het verhaal *Salomon ende Marcolphus*, de *Dyalogus Salomonis et Marculphi*.

De toekomst van de Zeeuwse database

Het blijkt een heel tijdrovend werk te worden om het volledige woordenboek in de database op te nemen. Laten we hopen dat er op termijn nog heel wat andere dialectkaarten te maken zijn van Zeeuwse woorden, die hoe langer hoe meer uit ons collectief geheugen verdwijnen. Of kende u ze nog allemaal, die dialectnamen voor de gaai?

Bronnen

dsdd.ivdnt.org/DSDD.

Etymologiebank: www.etymologiebank.nl

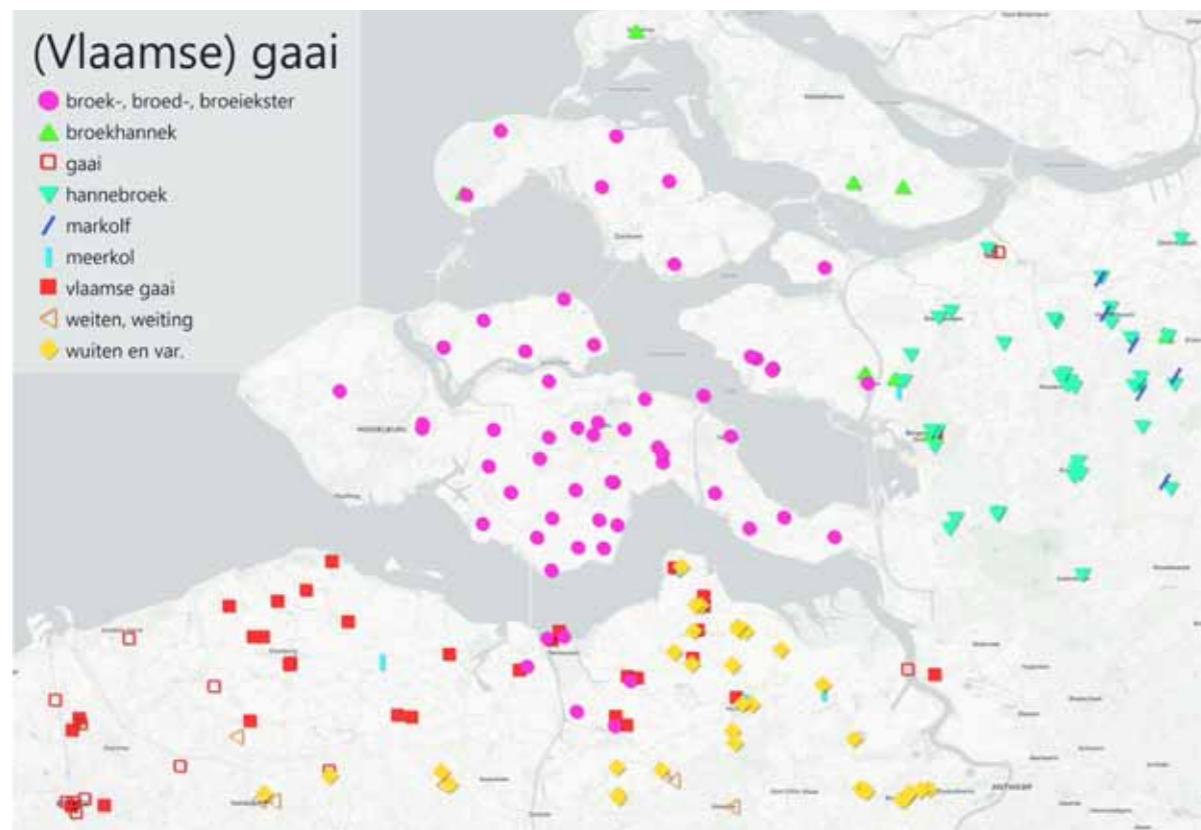
Kaartenbank: www.meertens.knaw.nl/kaartenbank.

Meertens, P.J., *Vogelnamen*. 1. De gaai, in: *Taal en Tongval* 1 (1949), blz. 97-104.

Stroop, J., Gaai op www.janstroop.nl.

Van Keymeulen, J., R. Keulen, J. Swaenbergh, en J. Kruijsen, Commentaar bij *De Vlaamse gaai in de zuidelijke dialecten*, losse taalkaart van het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten (WBD)*, het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten (WLD)* en het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten (WVD)*, 2002.

Woordenboek der Nederlandsche Taal: gtb.ivdnt.org.

Kleine cultuurhistorische elementen in het landschap van Zeeland

Joan van der Velden

directeur Stichting Landschapsbeheer Zeeland

Het behoud van het karakteristieke landschap van Zeeland is van groot belang voor het thuisgevoel en de trots van de inwoners van de provincie, maar ook voor toeristen. Een essentieel onderdeel van dit landschap zijn kleine elementen die laten zien hoe het landschap is gevormd en hoe de Zeeuwen leefden en woonden.

Deze kleine landschapselementen kun je onderverdelen in levende elementen (zoals grenslindes en hoogstamfruitbomen), aardkundige elementen (zoals kreekresten en oeverwallen), cultuurlandschappelijke elementen (zoals hollestellen en bloemdijken) en cultuurhistorische elementen. In dit artikel gaan we nader in op enkele kleine cultuurhistorische elementen.

Tiendpalen

Tiendpalen zijn hardstenen grenspalen die de percelen markeerden waarover tiendenbelasting betaald moest worden. Tiendenbelasting komt voort uit

↑ Tiendpaal in de omgeving van Gapinge | foto Joan van der Velden.

een decreet in de achtste eeuw dat bepaalde dat de beheerders van een gebied tien procent van de opbrengst aan de eigenaar van de grond moesten betalen. Zo ontstond het systeem van bloktienden, waarbij de blokken, op plaatsen waar geen natuurlijke grenzen waren, gemarkeerd werden door tiendpalen. In 1785 bestonden op Walcheren 212 tiendblokken. In de tiendpalen zijn gegraveerd: het bloknummer (zoals 209 A), dat het gaat om Zeeuwse Tienden (Z-T) en een volgnummer voor het blok (zoals 9). In het begin van de negentiende eeuw werd de tiendenbelasting afgeschaft.

Makelaars

Een makelaar is een verticaal aangebrachte, houten plank met uitgezaagde versieringen op de top van de gevelpunt. Hij beschermt de twee overstekken van de boeiboorden. Daarnaast had de makelaar ook een grote symbolische functie. Hij vertelt, door de vorm en symbolen, veel over de overtuigingen van de vroegere bewoners in de regio. Pijlpunten staan bijvoorbeeld voor weerbaarheid, een omgekeerd hart staat voor bescherming tegen onweer en een hart voor vruchtbaarheid. In Zeeland zijn er tussen de eilanden en regio's verschillen in vorm-, kleur- en symboliekgebruik.

↑ Makelaar op een schuur in Arnemuiden | foto Joan van der Velden.

KLEINE CULTUUR-HISTORISCHE ELEMENTEN IN HET LANDSCHAP

Stichting Landschapsbeheer Zeeland ontwikkelt en beheert ook wandelroutes. Binnenkort op pad om een van de landschapselementen zelf te bekijken? Gebruik www.wandelnetwerkzeeland.nl/routeplanner:

- Tiendpaal vlakbij het Veerse Bos: route van 4,5 kilometer via knooppunten 95-33-36-96-94-95.
- Makelaar op een schuur in Arnemuiden: route van 8 kilometer via knooppunten 75-91-45-75.
- Muraltmuurtjes op de Westdijk in Scherpenisse: route van 6 kilometer via knooppunten 17-22-12-13-14-16-17.
- Bakkeet op het historische erf Bushoeve in Driewegen: route van 6 kilometer via knooppunten 92-64-45-71-93-92.

Muraltmuren

Muraltmuren zijn betonnen muurtjes van ongeveer een meter hoog die op dijken werden geplaatst om overslag van water tegen te gaan. De naam is afkomstig van de ontwikkelaar van deze muren: ir. De Muralt. Tussen 1906 en 1939 werd ruim 120 kilometer dijk (vooral in Zeeland) versterkt met muraltmuren. Aanvankelijk leken de muraltmuren te werken, maar tegen de stormvloed van 1953 bleek deze waterkering toch onvoldoende opgewassen. Daarna is men gestopt met het aanleggen ervan.

Bakketen

In de achttiende eeuw stond op veel boerenerven in Zeeland een klein bakstenen gebouwtje: de bakkeet. Er werd vooral brood gebakken. Vanaf de negentiende eeuw werden de bakketen steeds groter en werden

↑ Muraltmuur op de Westdijk in Scherpenisse | foto Dirkjan Dekker.

← Bakkeet in Zandstraat, gemeente Terneuzen | foto SLZ.

hierin ook andere werkzaamheden uitgevoerd, zoals karnen en wassen. Soms werd de bakkeet zelfs gebruikt als zomervoning. De oorspronkelijke functie ging verloren door de komst van het fornuis en omdat, vanaf het begin van de twintigste eeuw, de boerenbedrijven zich steeds meer gingen specialiseren, waardoor de zelfvoorziening afnam en brood steeds vaker bij bakkers werd gekocht.

Beheer en onderhoud

De meeste kleine cultuurhistorische elementen kennen geen wettelijke bescherming. Daarin schuilt het

gevaar dat zij, mede doordat veel eigenaren de waarde niet herkennen, langzaam uit het landschap verdwijnen. Stichting Landschapsbeheer Zeeland is een Zeeuwse onafhankelijke stichting die mede tot doel heeft om, samen met de eigenaar en vaak met vrijwilligers, deze kleine cultuurhistorische elementen te beheren om zo het karakteristieke landschap van Zeeland te behouden.

Bron

Janse, S. en J. van der Velden, *Kleine iconen, groots landschap*, uitgave van Stichting Landschapsbeheer Zeeland, Goes 2023.

DRIEVEUREN

Marten Hemminga, *Duizend jaar Goes* (Goes: Het Paard van Troje, 2023), 160 pag., gebonden, ISBN 978-90-833343-7-0.

Veel steden die hun oude stadspoorten nog hebben, zijn daar trots en zuinig op. Hoe anders is het in Goes. Daar werden de poorten – waaronder de Ganzepoort – een kleine tweehonderd jaar geleden allemaal gesloopt. Geen haan die ernaar kraaide. Het is een van de onderwerpen die aan bod komen in het onlangs verschenen boek *Duizend jaar Goes*. Hoe het toch komt dat die stadspoorten in Goes allemaal zijn verdwenen, was een onderwerp dat Goesenaar Marten Hemminga buitengewoon intrigeerde. Volgens Hemminga vormden de poorten een te hoge kostenpost.

Het 160 pagina's tellende boek beslaat een periode van duizend jaar. De eerste vermelding van Goes staat echter in een oorkonde uit het jaar 976, waarin de toenmalige nederzetting nog Curtagosum heette.

De armoede en de ellendige woontoestanden in het Goes van de negentiende eeuw komen in het boek ook aan de orde. Hygiëne was ver te zoeken en er was nog geen riolering. Veel arme inwoners hadden een varken om vet te mesten.

Ook op de stadsuitbreiding van Goes in de twintigste eeuw wordt in het boek volop ingegaan. Die uitbreiding was nodig, omdat de almaar groeiende bevolking nog altijd binnen de grenzen van de stadsvesten woonde, een onhoudbare situatie. Andere onderwerpen die de revue passeren, zijn onder meer de eerste stadsplattegrond uit 1560, de ontwikkelingen rond het stadhuis op de Grote Markt, Goes als stad in het Franse Keizerrijk en Goes tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Peter Blom, Aagje Feldbrugge, Peter Henderikx, Martin Maas, Peter Jan Margry, Bernard Meijlink, Ilja Mostert en Francisca van Vloten (eindredactie: Jeanine Dekker), *Domburg, vergezichten over 800 jaar stad* (Goes: Het Paard van Troje, 2023), 160 pag., gebonden, ISBN 978-90-833343-6-3.

Het afgelopen jaar vierde Domburg feest. De stad bestond 800 jaar. En daar hoorde natuurlijk een boek bij. Een prachtige uitgave: rijkelijk geïllustreerd en met veel leuke verhalen. De geschiedenis van Domburg kent vele (ver)gezichten. Acht auteurs namen er elk een voor hun rekening. Van Nehalennia tot Mondriaan, van een kaartenmaker tot gaaschieters, van een aangespoelde orka tot een legendarische arts-masseur, van het raadsel van de Boterkapel tot het stadsrecht zelf: ze zijn samengebracht in dit boek. Jeanine Dekker verzorgde de eindredactie.

Eigenlijk is Domburg ouder dan 800 jaar. In de plaats zijn resten van een Romeins heiligdom gevonden en een oude handelsnederzetting Walichrum (Walcheren). Ook zijn er stenen opgegraven met teksten gewijd aan de zeegod Neptunus en de godin Nehalennia. In Domburg stond ooit een tempelcomplex waar reizigers kwamen bidden voordat ze een gevaarlijke overtocht maakten. De plaats was toen al een belangrijk vissers- en havenplaatsje. Omstreeks 873 na Christus ontstond het grote fort Duinburg (Domburg) om de bevolking tegen de Vikingen te verdedigen; andere forten werden de Zuidburg (Souburg) en de middelste burg (Middelburg).

Via verschillende verhalen over de geschiedenis van Domburg wordt de lezer van de vroege middeleeuwen geleidelijk meegevoerd tot in de twintigste eeuw. De eeuw waarin Domburg aanvankelijk uitgroeide tot een kunstenaarsdorp en kuuroord voor welgestelden en later tot een toeristische trekpleister.

Dit zeer informatieve boek is niet alleen een aanrader voor iedere Domburger, maar voor iedere Zeeuw en belangstellenden buiten de provincie.

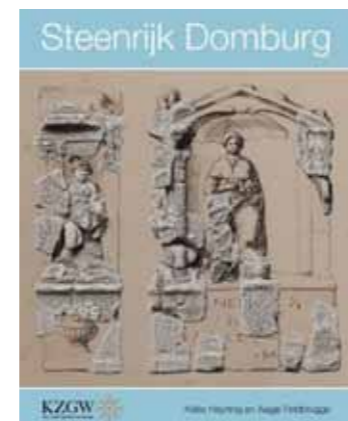

Wim van Gorsel
ZB Bibliotheek van Zeeland

Katie Heyning en Aagje Feldbrugge, *Steenrijk Domburg. De lotgevallen van de stenen uit de Nehalenniatempel* (Middelburg: KZGW, 2023), 90 pag., ISBN 978-90-830638-7-4.

En weer doet Nehalennia van zich spreken. Nehalennia, de beschermgodin die voor altijd verbonden is met de Zeeuwse kust. Nu, twintig eeuwen nadat ze veilige overtochten naar Britannia verzorgde, vallen vele puzzelstukjes in elkaar. Katie Heyning en Aagje Feldbrugge, conservatoren van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen (KZGW), bogen zich over de in de loop der eeuwen gehavende en verbrokkelde erfenis. Hoe zij de altaren en votiefstenen van het heiligdom bij Domburg betekenis en kleur geven, leest en ziet u in dit boek. Een spannende en vermakelijke speurtocht, die de Zeeuwse godin opnieuw op een voetstuk plaatst.

Uit het boek blijkt dat een hevige storm aan de kust bij Domburg in 1647 een zeer grote Romeinse schat bloot legde. Het ging om de restanten van een tempel die gewijd was aan Nehalennia. Uiteindelijk bleek de vondst niet aan Zeeland besteed. De schatten werden eeuwenlang verwaarloosd. Zo werden de licht beschadigde stenen onder weinig ideale omstandigheden opgeslagen in het koor van de plaatselijke kerk. Die werd in 1848 door brand getroffen. Daarna lagen de brokstukken zeventien jaar in weer en wind op het erf van een familie in Domburg. In 1866 kwamen ze in handen van het Zeeuws Genootschap.

MELD JE VONDST!

Via het Meldpunt van Erfgoed Zeeland kan een melding gedaan worden over een archeologische bodemvondst. Vaak wordt een vondst gedaan na graafwerkzaamheden, het ploegen van het land of tijdens archeologisch onderzoek. Het kan gaan om een losse vondst als een gesp of een schaal, of om een archeologisch spoor als een fundering of een verkleuring in de bodem. Ook strandvondsten vallen hieronder. Zoals in het artikel op bladzijde 12 en 13 te lezen is, zijn deze erg belangrijk. Ze dragen immers bij aan het achterhalen van een stukje van onze geschiedenis!

Via het Meldpunt kunnen ook meldingen gedaan worden over gebouwd en landschappelijk erfgoed in Zeeland. Het kan gaan over bedreigd, ondergewaardeerd of onbekend gebouwd of landschappelijk erfgoed. Onder erfgoed vallen alle voorwerpen, gebouwen en landschappen die een onderdeel (kunnen) zijn van de geschiedenis van ons land en een verhaal vertellen over hoe het vroeger op die locatie was.

Vondsten kunnen gemeld worden via:
www.erfgoedzeeland.nl/meldpunt.

COLOFON

Zeeuws Erfgoed – magazine voor erfgoedliefhebbers is een uitgave van Erfgoed Zeeland en verschijnt twee keer per jaar.

ISSN 1570-5005

Jaargang 23 nr. 1 | april 2024

Redactie: Erfgoed Zeeland

Eindredactie: Jeanine Dekker (dekker van broekhoven)

Vormgeving: Jan van Broekhoven (dekker van broekhoven)

Druk: Media58

Illustraties: Erfgoed Zeeland, tenzij anders vermeld

Aan dit nummer droegen bij: Elma Berman, Saskia Buitenkamp, Sylvia van Dam Merrett, Peter van Druenen, Carolien Fokke, Wim van Gorsel, Rogier Havermans, Anne Hobbel, Jeroen Hofman, Hans Jongepier, David Koren, Carolien van de Kreeke, Palmyra De Nil, Daniël Schot, Peter Stok, Veronique De Tier, Joan van der Velden en Janneke de Wit.

Erfgoed Zeeland is het centrale aanspreekpunt en samenwerkingspartner voor het erfgoed in Zeeland. De activiteiten van Erfgoed Zeeland worden onder andere mogelijk gemaakt door de Provincie Zeeland.

Erfgoed Zeeland

Looiersingel 2
Postbus 49
4330 AA Middelburg

+31 (0)118 670 870
info@erfgoedzeeland.nl
www.erfgoedzeeland.nl

VOLG ONS

STEUN ONS

Erfgoed Zeeland staat voor het beschermen, benutten en beleven van erfgoed. Samen met de vele andere erfgoedorganisaties in Zeeland richten wij ons op een goed functionerende erfgoedzorg. Dit met de steun van onze donateurs. Donateur worden kan al voor 17,50 euro per jaar. Je kunt ons ook eenmalig steunen met een gift op bankrekeningnummer NL75 RABO 0335 0886 00 ten name van Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland.

Meer weten?

Kijk op www.erfgoedzeeland.nl/steun-ons.

Algemeen Nut
Beogende Instelling
ANBI

Reacties en ledenadministratie

Reacties en wijzigingen graag digitaal via zeeuws@erfgoedzeeland.nl of via de postbus.

Het auteursrecht van *Zeeuws Erfgoed* (gehele uitgave) berust bij Erfgoed Zeeland; van externe bijdragen bij de auteurs. Gehele of gedeeltelijke overname of publicatie van artikelen is uitsluitend toegestaan met bronvermelding na toestemming van Erfgoed Zeeland en de rechthebbende(n). Erfgoed Zeeland streeft er met de uiterste zorgvuldigheid naar om voorafgaand aan het moment van publicatie contact op te nemen met de rechthebbende(n). Mochten personen of instanties als rechthebbende(n) alsnog niet benaderd zijn, dan kunnen zij hiervoor contact opnemen met de redactie. Erfgoed Zeeland kan op geen enkele wijze aansprakelijk worden gesteld voor door derden aangeleverd beeldmateriaal waarop auteursrecht berust.

MONUMENTaal

Streektaal verbindt! Daarom ontwikkelde Erfgoed Zeeland een samenwerkingsproject met muzikanten Sjef Hermans (Nederland) en Wissem Ziadi (Tunesië). Zij schreven met verschillende streektaalzangers 'fusion songs' in het Nederlands, Tunesisch en Zeeuws over

gedeelde thema's, zoals water en wind. Deze en andere streektaalliedjes werden gespeeld voor jong én oud tijdens de populaire maandelijkse concertavonden van 'Songs from the Heart' in De Spot, Middelburg. Artiesten Ries de Vuyst, Peter Kempe, Peter Slager en Koen Raas deden al mee. Op de foto v.l.n.r. Wissem Ziadi, Juneau Savenije en Sjef Hermans | foto Tanja Hoogerheide.

